

lı ibadet ettiklerini, insan takatini aşacak derecede halvet ve uzlet ehlinden olduklarını, nefis tezkiyesine ve bâtin tasfiyesine önem verdiklerini söyler (*Semerâtü'l-fuâd*, s. 142-143). Mehmed Nazmi Efendi, Anadolu'daki Halvetî şeyhlerine dair kıymetli bilgiler içeren *Hediyyetü'l-ihvân* adlı eserinde Pîr Hüsâmeddin Efendi'den sonra Rumeli'de bazı halifelerin faaliyet gösterdiklerini, bunlara Uşşâkiler dendiğini, mücâhede ehli ve Hakk'ın rızasını kazanmış kimseler olarak etraflarında mürid ve muhiblerin bulunduğunu aktarır.

İstanbul'da Uşşâkiliğin faaliyet gösterdiği ana tekke Hüsâmeddin Uşşâki Tekkesi'dir. Kasımpaşa'da yer alan ve Pîr Hüsâmeddin Uşşâki'nin türbesini barındıran bu tekke Uşşâkiliğin âsitânesi ve pîr makamıdır (bk. HÜSÂMEDDİN UŞŞÂKİ TEKKE-Sİ). XVI. yüzyılın son çeyreğinde Hüsâmeddin Uşşâki tarafından kurulmuş, tekkelerin kapatıldığı 1925 yılına kadar aralıksız faaliyetine devam etmiştir. Uşşâki Âsitânesi'nden başka Eğrikapı dışındaki Cemâled-din Uşşâki, Fatih Haydar'daki Tâhir Ağa, Üsküdar'daki Halim Gülüm, Eyüp Defterdar'daki Balçık, Fatih Keçeciler'deki Mahmud Bedreddin, Fatih Haydar'daki Hoca-zâde tekkeleriyle Karagümrük Uşşâki Zâviyesi, Yedikule'deki Hâlid Efendi, Aksaray'daki Mehmed Emin Efendi, Fatih Şehremini'deki Deniz Abdal, Kayserili Mustafa Efendi ve Fatih Nişanca'daki Havuzlu Uşşâki tekkeleri İstanbul'da tarikata ait diğer tekkelerdir. Tarikatın, üçüncü pîr Abdullah Selâhaddin Uşşâki'den sonra özellikle Rumeli'de ve Batı Anadolu'da yayılırken yer yer Mevlevî, Bektaşî, Gülşenî ta-

Uşşâki tacı

rikatları ve Bayramî-Melâmîleri'yle yakın ilişkiler kurması, daha geç dönemlerde tarikatta zâhidlikten rindmeşrepliğe doğru gelişen bir tasavvuf anlayışının öne çıkmasına yol açmıştır. Önceleri Bektaşî olduğu rivayet edilen Nazillili Hulûsi Baba ile başlayan bu meşrep Ahmed Tâlib-i İrşâdî ile günümüze kadar ulaşmıştır. Bu meşrep mensupları kendilerini Nâzenîn-i Uşşâki diye tanımlamışlardır.

Uşşâkiler her ne kadar ilk dönemlerinde sadece kuûdî zikir yapmış olsalar da daha sonra tarikatın zikir ve âyin usulleri Halvetiyye'nin diğer kollarına uyarak devranî olmuştur. İstanbul Uşşâki tekkelerinde durak, cumhur ilâhisi, usul ilâhisi, devran ilâhisi gibi İstanbul tavrı tekke mûsikisi icra edilirken Anadolu'da bu tavrı yerini mahallî formlara bırakmıştır. Nâzenîn-i Uşşâki ve Melâmî Uşşâkiler'de ise devran yoktur. Pîr Hüsâmeddin Uşşâki'ye nisbet edilen *Evrâdü'l-kebîr*, *Şerhu Virdi's-settâr* isimli vird kitapları bir Uşşâki sâlikinin günlük dua kitaplarıdır. Uşşâki âdâb ve erkânını Salâhî Uşşâki *Tuhfetü'l-'Uşşâkiyye* adlı risâlede toplamış, eser son devir Uşşâki şeyhlerinden Abdurrahman Sâmi Efendi tarafından genişletilerek tercüme edilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Eviya Çelebi, *Seyahatnâme* (Dağlı), X, 229; Sarı Abdullah, *Semerâtü'l-fuâd*, İstanbul 1288, s. 142-143; Mehmed Nazmi Efendi, *Osmanlılarda Tasavvufî Hayat-Halvetilik Örneği-Hediyyetü'l-İhvân* (haz. Osman Türier), İstanbul 2005, s. 487; Abdullah Salâhaddin-i Uşşâki – Abdurrahman Sâmi-yi Uşşâki, *Uşşâki Sâliklerin Âdâbı (Tuhfetü'l-'uşşâkiyye)* (haz. Mahmud E. Kılıç), İstanbul 1998; Harîrîzâde, *Tibyân*, II, vr. 290^a-292^a; Mehmed Şükrü, *Silsilenâme-i Süfiyye*, Hacı Selim Ağa Ktp., Hüdâyi Efendi, nr. 1098, vr. 23^a-b; *Tomar-Halvetiyye*, s. 103-110; Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ* (haz. Mehmet Akkuş – Ali Yılmaz), İstanbul 2006, IV, 282-501; Reşat Öngören, *Osmanlılar'da Tasavvuf*, İstanbul 2000, s. 219-222; Necdet Yılmaz, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (17. Yüzyıl)*, İstanbul 2001, s. 151-156; Takhidin Bitçi, *Müniri-i Belgrâdi ve Silsiletü'l-Mukarrebîn Adlı Eseri* (yüksek lisans tezi, 2001), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 189; Nathalie Clayer, “Uşshâkiyya”, *El²* (İng.), X, 920; Baha Tanman – Tuğrul İnançer, “Uşşâkîlik”, *DBİst.A*, VII, 329-331.

MAHMET EROL KILIÇ

UŞŞÂKİ ÂSİTÂNESİ

(bk. HÜSÂMEDDİN UŞŞÂKİ TEKKE-Sİ).

UŞŞÂKİZÂDE İBRÂHİM EFENDİ

(ö. 1136/1724)

Osmanlı âlimi ve tarihçisi.

1075'te (1664) İstanbul'da doğdu. İlimiye sınıfı arasında özel bir yeri olan Uşşâkizâde ailesinden Abdülbâki Efendi'nin öğrencisi. Babasının dedesi Halvetiyye'den Uşşâkiyye'nin kurucusu Hüsâmeddin Uşşâki Efendi, anne tarafından dedesi Nakîbüleşraf Seyrekzâde Seyyid Abdurrahman Efendi'dir. İbrâhim Efendi önce babasından, onun ölümü üzerine Muttalibzâde Mehmed Sâlih Efendi, Kazasker Ak Mahmud Efendi ve Kazasker Abdülbâki Ârif Efendi'den ders aldı. Babasının Receb 1090'da (Ağustos 1679) Mekke kadılığına tayin edilmesiyle mülâzemetle kabul edildi. Bir süre alt derece medreselerde görev yaptı. 11 Cemâziyelevvel 1098'de (25 Mart 1687) Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi'den imtihanı geçerek Muharrem Ağa, 10 Rebîülevvel 1101'de (22 Aralık 1689) Şehzadebaşı'ndaki Ebülfazl Mahmud Efendi, 16 Safer 1105'te (17 Ekim 1693) yine Şehzadebaşı yakınlarındaki Hamâmiyye, 6 Zilhicce 1106'da (18 Temmuz 1695) Ülä-yi Hüsrev Kethüdâ, 11 Zilkade 1110'da (11 Mayıs 1699) Sahn-ı Semân medreselerinden birine, 22 Safer 1112'de (8 Ağustos 1700) Çarşamba'da Kovacidede mahallesindeki Ülä-yi Zekeriyyâ Medresesi'ne, 14 Şevval 1113'te (14 Mart 1702) yine Edirnekapı'daki Ayşe Sultan Medresesi'ne tayin edildi. Bu arada *Zeyl-i Atâî*'yi ikmal etmeye çalıştığı Şeyhülislâm Seyyid Feyzullah Efendi tarafından duyulunca 1702'de Edirne'ye davet edildi. Kendisine Evreşe kazası arpalık tevcih edildi; bu arada Feyzullah Efendi ile samimiyetini ilerletti ve onun meclislerinde yer aldı.

Şeyhülislâm Feyzullah Efendi'nin ilmî ve idarî kadroları çocuklarına ve yakınlarına tevcih ettirmesi terfi bekleyen ulemâ ve diğer idareciler arasında hoşnutsuzluğa yol açmaktaydı. Bunun sonucunda ortaya çıkan ve Edirne Vak'ası diye bilinen isyanda Uşşâkizâde de zarar gördü. Şeyhülislâma yakınlığı sebebiyle rütbesi tenzil edilerek Beşiktaş'taki Barbaros Hayreddin Paşa Medresesi'nde görevlendirildi. 1704 yılından itibaren yeniden yükselmeye başladı. 20 Rebîülâhîr 1116'da (22 Ağustos 1704) mûsile-i Süleymâniyye rütbesiyle Sâniye-i

Hüsâmeddin Uşşâki'nin adına düzenlenen bir levha

UŞŞÂKİZÂDE İBRÂHİM EFENDİ

Uşşâkizâde
İbrâhîm
Efendi'nin
Keskin Dede
hazîresindeki
kabrî taş –
Fatih /
İstanbul

Sarây-ı İbrâhîm Paşa Medresesi'ne tayin edildi. Ağustos 1706'da Medine kadılığına gönderildi ve burada iken şeyhülharemlîk rütbesine sahip oldu. Ardından Medine kadılığından kendi isteğiyle ayrılmak Mandalyat ve Ayazmender kazaları arpalık olarak verildi. 15 Şevval 1125'te (4 Kasım 1713) İzmir kadılığına getirildi ve bir yıl kadar sonra azledildi. Kendisine Gediz ve Yenipazar kazaları arpalık verildi. Bundan sonra herhangi bir görev almadı, 2 Şevval 1136 (24 Haziran 1724) tarihinde vefat etti ve Nişancı Paşa Camii karşısında Keskindede Mezarlığı'nda defnedildi.

Eserleri. 1. Zeyl-i Şekâik. Taşköprizâde Ahmed Efendi'nin kaleme aldığı eş-Şekâ'îku'n-nu'mâniyye adlı eserin Mecdî Mehmed tarafından yapılan tercümesine Nev'izâde Atâî *Haddâiku'l-hakâik* adıyla bir zeyil yazmıştı. Uşşâkizâde, Atâî'nin bıraktığı yerden başlayarak *Zeyl-i Atâî*, *Zeyl-i Şekâik'a* bizzat müellifin kendi tabiriyle *Zeyl-i Zeyl-i Atâî* (*Tekmiletü'z-Zeyl*) adlı bir eser kaleme almıştır. Uşşâkizâde bu eserinde 1042-1106 (1632-1694) yılları arasında geçen sürede yaşamış ulemânın biyografilerine yer vermiştir. Uşşâkizâde zeylini 1699 yılında yazmaya başlamış ve 1702'de bitirmiştir. Şeyhî, Uşşâkizâde'nin bu zeyli kaleme almaya Şeyhülislâm Feyzullah Efendi tarafından Şubat 1703'te memur edildiğini belirtmekteyse de bunun *Zeyl*'in tamamlanma tarihini gösterdiği kabul edilmelidir. Uşşâkizâde *Zeyl*'i telif ederken seleflerinin metodunu takip etmiş, her padişah dönemini bir tabakaya ayırmıştır. Padişahın ölümünden sonra dönemin vefeyâtını kaydetmiş ve yine o dönemin kısaca tarihini yazmıştır. Ardından aynı dönemde görev yapan sadra-

zam, şeyhülislâm, kazasker ve İstanbul kadılarının listesini vermiştir. *Zeyl-i Şekâik* yaklaşık 528 kişinin hayat hikâyesini ihtiva etmektedir. Eserin yedisi Türkiye kütüphanelerinde, üçü yurt dışında on nüshası bilinmektedir. Süleymaniye Kütüphanesi'nde kayıtlı yazma (Hafid Efendi, nr. 242) müellif nüshası olmalıdır. Eserin Viyana nüshasını Kissling tipkibasım halinde yayımlamıştır (Wiesbaden 1965). *Zeyl-i Atâî* daha sonra Şeyhî Mehmed Efendi tarafından ifadelerin müphem, bilgilerin karışık ve eksik olduğu yönünde tenkit edilmiştir. Şeyhî, eserin eksik taraflarını tamamlayıp daha düzgün bir zeyil yazmak için *Vekâyiü'l-fuzalâ*'yı kaleme almış, fakat eserinde *Zeyl*'in neredeyse tamamını kullanmaktan da geri kalmamıştır. **2. Târih-i Uşşâkizâde.** Eserden ilk zamanlar pek bahsedilmemiştir. Nitekim Râmiz Efendi, Uşşâkizâde hakkında bilgi verirken, "Atâî Efendi, merhumun zeylini cildeynde tezyîl eylemiştir" demek suretiyle *Uşşâkizâde Târihi*'ni zeyil nüshalarından biri zannetmiştir. Eser 1106 (1694) yılından başlamak suretiyle *Zeyl*'in bir devamı gibi görünse de bizzat müellif eserinin Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi'nin *Ravzatü'l-ibrâr*'ı tarzında bir tarih olduğunu bildirmektedir. Eser bazan "vekâyi-nâme", bazan "mecelle", nihayet kitabın girişinde *Târih-i Uşşâkizâde* diye tasrih edilmiştir. Tarihini yazma sebebini açıklayan Uşşâkizâde, *Zeyl*'in yazımı bittikten sonra henüz temize çekilmeden Edirne Vak'ası meydana geldiğinden zor durumda kaldığını, bir ara elindeki müsveddeleri yakmaya kalkıştığını, Çorlulu Ali Paşa'nın sadrazam olması üzerine bir câize alabilme ümidiyle müsveddeleri temize çekerek Ali Paşa'ya takdim ettiğini, paşa eseri beğenerek kendisinden *Karaçelebizâde Târihi* tarzında bir eser yazmasını istediğini, bunun üzerine de *Uşşâkizâde Târihi*'ni kaleme aldığını belirtir. Eserde yer alan bazı tayin ve aziller dikkate alındığında müellifin kitabını belirli bir tarihte değil olaylar vuku buldukça yıl yıl kaleme aldığı anlaşılır. *Uşşâkizâde Târihi* muhteva bakımından üç kısımda incelenebilir. Birinci kısımda müellif kendi adından, eseri yazma sebebinden ve daha önce kaleme aldığı *Zeyl*'den bahseder. İkinci kısımda 1106 (1695) yılında II. Mustafa'nın cülûsundan başlayarak 1124'e (1712) kadar kronolojik sırayla her yılın olaylarını anlatır ve o yıl vefat eden ulemânın biyografilerini verir. Bu arada Edirne Vak'ası ve II. Mustafa'nın hal'i geniş biçimde nakledilmiş, eserin beşte biri bu yılın olaylarına

ayırılmıştır. Bunun yanında ilmiye sınıfındaki tayin ve azillere de geniş ölçüde yer verilmiş, eser âdeta bir ilmiye tarihi niteliğine bürünmüştür. II. Mustafa'nın vefatından sonra onun döneminde görev yapan sadrazam, şeyhülislâm, kazasker ve İstanbul kadılarının listeleri kaydedilmiştir. Üçüncü kısım müellifin Medine kadılığında bulunduğu sırada başka biri tarafından yazılmıştır. Bu kısımda Cemâziyelevvel 1118 (Ağustos 1706) tarihinden başlayıp 1119 (1708) yılı sonuna kadar meydana gelen hadiseler özet şeklinde anlatılmış, arkasından da o yıl vefat eden ulemânın biyografileri kaydedilmiştir. Eserde II. Mustafa'nın tahta çıktığında yayımladığı hatt-ı hümayun, II. Mustafa'nın birinci, ikinci ve üçüncü seferleri, Zenta bozgunu, Karlofça Antlaşması'nın öncesi, evreleri ve sonuçları, doğuda bazı aşiretlerin te'dibi, şehzade doğum ve ölümleri, arza kabul edilme, sünnet, düğün merasimleri, elçi kabulü törenleri, hil'at giyme, mevlid kandilleri, bayramlaşma merasimleri; yağmur, fırtına, zelzele, yangın, ay ve güneş tutulması; kadıların ve müderrislerin tayin ve azilleri, III. Ahmed'in Kâğıthane'de cirit oyunları şenliklerine katılması, yıldızların burçlardaki durumlarına göre müneccimbaşının yazdığı risâleler, Feyzullah Efendi hakkındaki kasidelere yazılan takrizler, Orta Macar Kralı Tököli İmre'nin Osmanlı Devleti'ne sığınması ve bizzat müellifin şahit olduğu birçok hadise yer almaktadır. Kitap, 20 Safer 1124 (29 Mart 1712) tarihinde Kâğıthane'de Sadrazam Yûsuf Paşa'nın sultana verdiği ziyafet, Ali-beyköy'deki at koşuları ve o gün aynı anda doğan şehzade ve sultanın doğumuyla sona ermektedir. Eserin tek nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'nde kayıtlı olup (Esad Efendi, nr. 2438) yayımlanmıştır (haz. Raşit Gündoğdu, *Uşşâkizâde Târihi*, İstanbul 2005). **3. Siyer-i Nebî.** Eser üzerinde Mehmet Erdem tarafından yüksek lisans tezi hazırlanmıştır (2000, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü). *Uşşâkizâde "Hasib"* mahlasıyla şiirler yazmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Şeyhî, *Vekâyiü'l-fuzalâ*, IV, 565-567; ayrıca bk. tür.yer.; *Sicill-i Osmânî*, II, 180; *Osmanlı Müellifleri*, III, 17; TCYK, s. 664 vd.; H. G. Majer, *Vorstudien zur Geschichte der İlmîye im Osmanischen Reich I. Zu Uşşakizade, seiner Familie und seinem Zeyl-i Şakayık*, München 1978, tür.yer.; *Hediyyetü'l-ârifin*, I, 37-38; a.mlf., "Uşşâkî-zâde", *İA*, XIII, 77-80; Babinger (Üçok), s. 283-284; Raşit Gündoğdu, "Uşşâkizâde Seyyid İbrahim Efendi", *Arşiv Dünyası*, sy. 11, İstanbul 2008, s. 79-84; Christine Woodhead, "Uşshâkî-zâde", *EI*² (İng.), X, 919-920.

RAŞİT GÜNDOĞDU